

Patriyarka ve Kapitalizm İlişkiselliği ile Örölmüş Bilimin Cinsiyetçi Yapısı ve Akademide Kadın Asistan Olmak

Sibel Ezgin Ağıllı^{1a*}, Ebru Açık Turguter^{2b}

¹ Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bilecik, Türkiye

² Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Muğla, Türkiye

^{a*} **Corresponding Author:** sibel.ezgin@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1403-9163>

^b ebruacik@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6412-5510>

Authors' Contributions: The authors equally to the writing of this paper.

Received: 10 September 2020, **Accepted:** 27 October 2020, **Online:** 30 October 2020

Özet

Cinsiyetçilik, maddi temellere dayanan sistematik ve köklü bir sömürü düzeninin parçası olup aynı zamanda kadınlık ve erkeklik algılarını oluşturarak toplumsal alanda söylemsel olarak yeniden inşa edilir. Cinsiyetçilik bir kurgulanış biçimi olarak kadın bedenini kurar, onu tahakküm altına alır ve erkek egemenliğini pekiştirerek iktidar ilişkilerini kuvvetlendirir. Çeşitli pratiklerle kadınlar üzerinden yeniden üretilen ve ataerkil söylemden beslenen cinsiyetçilik, gündelik yaşamın her yerinde olduğu gibi üniversite ve akademik alanda herkesi, özellikle de kadın akademisyenleri etkiler. Kadın-erkek ikiliğinin bir tezahürü olan akıl-duygu ikiliğiyle kadın duygu; erkek ise akıl ile özdeşleştirilir. Bilimsel alan da akıl-duygu ikiliğinden beslendiği için erkekler akıl sahibi araştırmacılar olarak söz konusu alana hakim bir konumda yer alırlar. İktidar ilişkilerinin var olduğu akademik alanda farklı unvanlara sahip kadın akademisyenler ise kadınsal olan her şey ile ilişkilendirilirler. Rekabetçi ve cinsiyetçi uygulamalarla her gün karşılaşan kadınlar, onlara ait olduğu söylenen alanlarda ve çalışma biçimleriyle sınırlandırılmakta; erkeklere has alanlardan men edilmektedirler. Bu anlamda kadınlar anaç, güler yüzlü, besleyen-doyuran, merhamet sahibi, laboratuvar ya da sınıf merkezli çalışan, paylaşımcı, titiz çalışma arkadaşları olarak kodlanırlar. Söz konusu bu çalışma, akademik ilişkilere kodlanmış olan kadınlık halleri ile akademi ilişkisine odaklanarak bu ilişkinin cinsiyetçi yapılanmasını ortaya koymak üzere tasarlanmıştır. Çalışmada, farklı üniversitelerde mesleklerine araştırma görevlisi olarak yani deyim yerindeyse en alttan başlayan kadın akademisyenlerin deneyimlerine odaklanılmıştır. Bu amaçla dokuz kadın katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve elde edilen veriler *akademik alanın yapısı; kadınlık deneyimleri; eğitim, bilim ve akademik alanlardaki konumlanmalara dair düşünceler ve direniş biçimleri* temalarından hareketle tematik analiz tekniği ve saha deneyimleriyle analiz edilmiştir. Çalışmada, akademik yapılanmadaki cinsiyetçi söylemlerin dolaşımda olduğu, dışlanmanın ve ikincilleştirmenin bilimsel söylemlerle gizlenmeye çalışılması karşısında kadın akademisyenlerin belirli duruşlar sergileyip direniş biçimleri ortaya koyduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın Akademisyenler, Üniversite, Bilim

The Gender Construction of Science Instituted by Patriarch and Capitalism Relationship and a Woman Research Assistant in the Academy

Abstract

Sexism is part of a systematic and deep-rooted exploitation system based on material foundations, and at the same time, it is discursively reconstructed in the social sphere by creating perceptions of femininity and masculinity. Sexism establishes the female body as a form of construction, dominates it and strengthens power relations by reinforcing male domination. Reproduced through various practices over women and nurtured by patriarchal discourse, sexism affects everyone, especially women academicians, in the university and academic field as in every part of daily life. With the mind-emotion duality, which is a manifestation of the male-female duality, the woman is identified with the emotion and the man with the mind. Since the scientific field is nourished by the duality of mind and emotion, men occupy a dominant position in the field as rational researchers. Female academics with different titles in the academic field where power relations exist are associated with everything feminine. Facing competitive and sexist practices every day, women are restricted to the areas they are said to belong to and the ways they work, and are barred from areas specific to men. In this sense, women are coded as maternal, friendly, nurturing, compassionate, laboratory or classroom-centred employees, sharing, meticulous colleagues. This study was designed to focus on the relationship between femininity and academia, which are encoded in academic relations and to reveal the sexist structure of this relationship. The study focuses on the experiences of female academicians who started their professions as research assistants at different universities, in other words, from the bottom. To this end, in-depth interviews were conducted with nine female participants and the data obtained were analyzed with the thematic analysis technique and field experiences on the basis of the themes of the structure of the academic field, women's experiences, thoughts on women's positioning in education, science and academia and forms of resistance. In the study, it was revealed that the sexist discourses in the academic structure are in circulation, and that female academicians display certain stances and forms of resistance in the face of attempts made to hide exclusion and subordination with scientific discourses.

Keywords:

Gender, Woman Academicians, University, Science

1. Giriş

Bilgi üretimi insanlık tarihi kadar eskidir; fakat kurumsal bilgi üretiminin kökeni XII. yüzyılda Ortaçağ Avrupası'ndaki üniversitelere dayanmaktadır. Toplumsal ihtiyaç güdümlü bu yapılanmada sınırlı sayıda kentlerde sınırlı sayıda eğitim faaliyeti yapan üniversiteler, ancak bu eğitimi alabilecek kişilere yani belirli kesimlere hitap etmektedir. Dahası birkaç fakülteden (tıp, hukuk, felsefe, ilahiyat) oluşan bu yapı teoloji merkezlidir (Goff, 2006, 86-89). Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte bu kurumlar dönüşüm geçirerek sekülerleşmiştir. Bu süreçte üniversitelere, teolojik bilginin yerine akıllı yücelten pozitivism ve rasyonalite egemen olmuştur. Söz konusu süreci bilimsel ilerlemeye bir referans olarak olumlayan bu anlatıda, aklın nasıl bir akıl olduğu ve neye hizmet ettiği sorusu

karşımıza çıkmaktadır. Bu soruların cevabı, ‘akıl sahibi varlık’, ‘bilim ve bilginin üreticisi’ olarak tanımlanan ‘erkek özne’yi içermektedir (Keller, 2007, 87-91). Başka bir ifadeyle üniversite kurumundaki dönüşümler, henüz oluşmakta olan kapitalist üretim ilişkileri ihtiyacına göre şekillenmiştir. Üniversitelerde egemen olan bu yeni anlayış, modern ulus-devletin ideolojisini meşrulaştırır ve yayarken yeni devlet biçiminin kurumlarını dayandıracığı aktörler yetiştirmeyi amaçlar. Bu aktörler ise ‘akla sahip’, ‘bilimsel bilgiye hakim’ erkeklerden oluşmaktadır. Zira batılı olsun ya da olmasın bilimsel alan, ‘bilim adamları’nın alanı olarak erkek bakış açısıyla domine edilen bir alandır (Keller, 2007; Berktaş, 2012).

Üniversitelerin değişim süreci tamamlanmış bir süreç olmayıp, kapitalizmin dönüşümüyle birlikte günümüzde de devam etmektedir. Günümüzün tarifıyla neo-liberal kapitalizmin yansımaları üniversitelerde, Bologna Süreciyle güçlenen ‘bağımsızlık ve özerklik’, kültürler arası iletişim, rekabet, projecilik, hareketlilik, ‘yaşam boyu öğrenme’ gibi kavramları gündeme getirmiştir. Bologna Sürecinde temel hedef, bilimi sermayenin hizmetine sunmak ve sermaye ile bilimi uyumlu hale getirmektir. Rekabet ve sermayenin egemen olduğu akademik alanda sadece küresel rekabet değil aynı zamanda yerel rekabette işler durumdadır. Söz konusu bu yerel ve küresel rekabetin erkeklerden çok kadınları etkilediği bilinmektedir. Zira kadınların bilgi edinme sürecine ve sonra da bilgi üretme sürecine katılımı, patriyarkal sistemle ortaya çıkan kapitalizmle derinleşen cinsiyetçi iş bölümü ve mekânların cinsiyetlendirilmesi ile ilişkili olarak hem çok büyük mücadelelerin hem de çok büyük fedakârlıkların sonucu gerçekleşmiştir. Bu mücadelelerin devam ettiği günümüzde kadınların hak ettiği yerde olmadıkları ve hala ikincilleştirildiği görülmektedir. Bu durumun en önemli göstergesi ve normalleştiricisi olarak ya kadınların ‘kadınlık’ görevleri ya da kadınlar lehine olduğu söylenen sayısal veriler ortaya atılmaktadır. She Figures 2012 verilerine göre; Avrupa Birliği üyesi 27 ülkenin ortalaması hesaplandığında, tüm kadın akademisyenlerin oranı %40, doçent düzeyinde kadın akademisyen oranlarının %35, doktor öğretim üyesi oranlarının %44, araştırma görevlilerinin oranlarının %46 olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere AB ülkelerine üye ülkelerin oranları göz önünde bulundurulduğunda unvanlar yükseldikçe kadın oranları azalmaktadır (aktaran Adak, 2018, 31). Böyle bir istatistiki gerçeklik, kadınların üniversitede olmalarına rağmen başka kadınlık hallerinin, kadınların konumunu ‘dikey’ olarak kestiği fikrini doğrulamaktadır. Bu nedenle hem bilim alanının kendi cinsiyetçi yapısının hem de neo-liberal kapitalizmin politikalarıyla belirlenen akademik hayatın sorgulanması gerekmektedir. Çalışmanın çıkış noktası, ataerkillik ile akademik hayatı etkisi altına alan neo-liberal kapitalist politikaların ve uygulamaların ilişkiselliğidir. Bu amaçla söz konusu ilişkisellik, akademiye araştırma görevlisi kadrosuyla dâhil olan kadın akademisyenlerin anlatıları

üzerinden tartışmayı açılmıştır. Tartışmanın kavramsal çerçevesini toplumsal cinsiyet, ataerkillik ve neo-kapitalist politikaların ilişkiselliği oluşturmaktadır. Bu kuramsal perspektiften faydalanılarak; kadın araştırma görevlilerinin akademideki kadınlık deneyimleri, konumları, tahakküme karşı direniş biçimleri, nitel araştırma yöntemlerinden faydalanarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Bilimsel Alanın Kurulması ve Cinsiyetçi Yapısı

Türkiye’de modernleşme süreci kadınların eğitim hayatına katılımları açısından önem taşımaktadır. Bu dönemde kız çocuklarının okullaşma oranları artarken aynı zamanda akademik hayatta görünür oldukları, üniversitelerde yer aldıkları ilk dönemdir (Özbilgin & Healy, 2004; Kandiyoti, 2013; Köker, 1988). Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi’ne 1932-1933 öğretim yılında muallim kadrosuna ilk kadın akademisyenin alınmasıyla Türkiye’de kadınlar, üniversitelerde akademisyen olarak çalışmaya başlamış, 1934-1935 öğretim yılında kadın öğretim üyesi sayısı 93’e ulaşmıştır (Köker, 1988, 120-122). Kadınlar, Amerika ve Batı Avrupa’da ise daha geç tarihlerde ancak 1960 ve 1970’li yıllarda feminist hareketin, kadınların bilim alanından, bilgi üretim sürecinden dışlanmasına, bilim alanındaki cinsiyetçiliğe hatta kamusal alandaki cinsiyet eşitsizliğine getirdiği yoğun eleştiriler ve karşı mücadeleler sonucunda bilim alanında görünür olmaya başlamışlardır (Berktay, 2012, 26-27). Türkiye’de kadın akademisyenlerin akademik alana diğer ülkelere görece daha erken girmeleri ve oranlarının daha fazla olma sebebini Acar (1998, 313) Türkiye modernleşme sürecinde kadına yüklenen modern kadınlık imgesi üzerinden değerlendirerek, özellikle Kemalist ideolojiyi benimseyen ve o dönemde daha ‘modern’ olarak kabul edilen kentli ve orta veya üst sınıf kadınlarının üniversitelerde görev almalarının önünün açıldığına vurgu yaparak açıklar. Özbudun (2007, 179, 184-185) ise üniversiteleri “kadınlar için vaat edilmiş topraklar” olarak nitelendirerek özellikle Türkiye’nin neoliberal dönemine vurgu yaparak üniversitelerin bilim üretiminin ve eğitiminin metalaştığını, değersizleştğini aynı zamanda akademisyenlik mesleğinin de düşük ücretli, esnek, sözleşmeli bir iş gücüne dönüştüğünü ifade etmektedir. Özellikle çalışma saatlerinin daha esnek olması, kadınlar tarafından cazip bir meslek olarak görülüp, sözleşmeli araştırma görevliliği pozisyonlarında kadınların oranı artış gösterirken, maaşların düşüklüğü ve yine sözleşmeli hale gelmesi ve buna bağlı olarak mesleğin itibarsızlaşması sonucu erkekler üniversiteleri terk ederek, daha prestijli işlere (mühendislik, doktorluk) yönelmişlerdir.

Böylece başlangıçta modernleşmenin ve yeni ulus devletinin ihtiyacını görececek sayıda kadına kapıları aralanan üniversitelerin belirli dönemlerde ihtiyaç duyulan insan istihdamı ve ücret poli-

tikalarına göre eylediği söylenebilir. Nitekim 1980’li yıllardan sonra üniversitelerdeki kadınların oranlarının daha da hızlı bir şekilde arttığı bir gerçektir. Ancak Türkiye’de ki kadın akademisyen oranlarının hem ülke içinde hem de Batı’daki üniversitelerdeki kadın akademisyen oranlarından fazla olmasının kadınlar açısından çokta avantajlı bir durum olmadığına altını çizen düşünürler bulunmaktadır (Özbudun, 2007; Acar, 1998; Belkıs, 2016). Onlara göre, niceliksel avantaj gibi görünen bu durumun altında, derinlere kök salmış eşitsizliğin bir tür doğallaştırılması yer almaktadır. Bu eşitsizliğin en temel göstergesi, rektörlük, dekanlık gibi idari konumlarda görev alanların çoğunluğunun erkeklerden oluşmasıdır. 2020 Ocak ve 2020 Mayıs verilerine göre “Türkiye’deki 204 üniversite içerisinde kadın rektöre sahip üniversite sayısı sadece 16’dır. Oransal olarak bakıldığında erkek rektörlerin oranı %92 iken kadın rektör oranı yalnızca %8’de kalmaktadır. Söz konusu sayılara fakülte bazında bakıldığında da küçük bir iyileşme görülse de oranlar yine erkeklerin lehinedir. Erkek dekanlar %82,08 orana sahipken kadın dekanlar %17,92’lik bir orana sahiptirler” (Aldırmaz, 2020, 2-3). Biraz daha ayrıntılı bakıldığında da profesörlerin ve doçentlerin çoğunluğunun erkek olduğu, “alt statüde yer alan” araştırma görevlilerin ise çoğunluğunun kadın olduğu görülür (kadın araştırma görevlileri %51,1; erkek araştırma görevlileri %48,9) (Aldırmaz, 2020, 4-7). Günlük Şenesen (2012, 426) Türkiye’deki akademik alanda özellikle kadınların yönetici pozisyonunda olamamalarının nedenini yükseköğretimin piyasalaşmasının etkisini de göz önünde bulundurarak, üniversitelerin üst düzey yönetimindeki cam tavanların kalınlaşmasından kaynaklandığını ifade eder.

‘Cam tavan’ kavramı ilk olarak 1986 Wall Street Journal makalesinde kadınların çalışma alanlarında kariyer basamaklarını tırmanırken karşılaştıkları engelleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (U.S. Glass Ceiling Commission, 1995; Elliott & Smith, 2004). Cam tavan(lar), toplumsal cinsiyet açısından, kadınların kurumsal hiyerarşinin zirvesine çıkarken karşılaştıkları, kariyerlerini sınırlandıran, onların yükselmelerinin önünde bulunan, görünmez, yapay ve şeffaf engelleri ifade etmektedir (Williams, 2005; Elliott & Smith, 2004; Barreto, Ryan, & Schmitt, 2009). Gerçek veya algılanan bu yapay engeller, tutumsal veya örgütsel önyargılara dayanmaktadır. Bu engellerin neler olduğunu Elliott and Smith (2004, 368) şu şekilde ortaya koyar; ilk olarak, kadınların aile sorumluluklarını işyeri sorumluluklarının üzerinde tutacağı önyargısı söz konusudur. Kadınlar sırf bu yüzden iş ile ilgili sorumluluklar için uygun kabul edilmezler. İkinci olarak erkeklere göre işyerinde ilerlemek için gereken bilgiye, fırsatlara ve kaynaklara erişimi düzenleyen ağlardan dışlanırlar. Bu iki faktör bir üçüncüsüne kapı aralar ve kadınlar erkeklere göre üst düzey çalışanlardan, işle ilgili daha az yardım görürler. Akademinin her yerinde bulunan cam tavanlara Williams (2005, 91-92), ‘annelik duvarları’ nı da ekler. Annelik duvarları, akademik dünyada anne olan kadınların,

demografik olarak üst pozisyonlarda, liderlik konumlarında görünmemesini ve işyerinde ayrımcılığa maruz kalmalarını anlatan bir diğer önemli kavramsallaştırma. Akademik alanda annelik duvarı önyargısı, kadının hamile kalması ve doğum izni istemesiyle birlikte başlar. Hamile kadınlar ve anneler, girişkenliklerine olumsuz tepkilerle karşılaşabildikleri gibi yetersizlik suçlamasıyla da karşılaşabilirler (Williams, 2004, 18-19).

Öte taraftan Ecevit (2008, 143), Türkiye’de kadınların iş gücü piyasasında veya çalışma alanlarında toplumsal cinsiyet temelli bir hiyerarşik düzenin kurulmasının, bir nevi cam tavan oluşumlarının, nedenlerinden biri olarak, aile içi patriyarkal iş bölümünü ve ilintili olarak çalışan kadınlar için iş-ev dengesini kuracak sistemlerin olmamasını, göstermektedir. Nitekim ataerkil iş bölümü, ev içi emek, bakım gibi meselelerin kökleri ise çok eskilere dayanan kadının özel alanda, erkeğin ise kamusal alanda yer alması gerektiği anlayışında yatar. Bu anlayış kapitalizmin doğasına içkin bir şekilde ev ve iş yerlerinin birbirinden ayrılmasıyla birlikte daha da derinleşmiştir (Barrett, 1995; Mies, 2014; Acar Savran, 2013; Sancar, 1992). Kadının yeri olarak belirlenen ‘ev’ veya ‘özel’ alanda ise üzeri kimi zaman ‘sevgi’ kimi zaman ‘kutsallık’ ile örtülmüş karşılıksız, görünmeyen yeni bir emek, kadının ev içi emeği ortaya çıkmıştır (Bora, 2010; Acar Savran, 2013). Aile içerisinde, kadının, çocuk bakımı ve diğer ev işlerini gerçekleştirirken harcadığı emeğinin karşılığı yoktur ve kadının bu karşılıksız emeği tamamen kocası veya ev içerisindeki diğer erkekler tarafından sömürülür (Delphy, 2012, 94-104). Nitekim 20. Yüzyılın ortalarından itibaren kadınların, özellikle de evli kadınların, kamusal alanda çalışma yaşamına katılımı ciddi oranda artış göstermesine rağmen kadınların ev içi emeği veya ev ile ilgili sorumluluklarında ciddi bir değişim yaşanmamıştır (Walby, 2016, 97). Kadınlar ücretli iş hayatı içerisinde erkekler kadar emek harcasalar dahi ev içi ve bakım sorumluluklarını, yerine getirmek üzere evde ikinci vardiyalarını da (*second shift*) gerçekleştirmek zorunda kalmaktadırlar (Hochschild & Machung, 2003, 1-11). Bu durumun akademideki yansıması da diğer alanlardan farksızdır; kadınlar akademisyen olarak çalışsalar dahi ev kadınlığı, annelik rolünü mükemmel olarak, aksatmadan yerine getirmek zorundadırlar. Sonuç olarak kadın akademisyenler iş yeri ve ev sarmalında az emek-çok sermaye sahibi olmaya çalışan erkekler karşısında daha çok yükün altına girerler. Türkiye’de akademisyenlerle yapılan birçok çalışmada da kadın akademisyenlerin, kamusal alanda çalışmalarına rağmen patriyarkal sistemin belirlediği ev içi sorumlulukları da yerine getirdikleri ve bu çifte yük, ikinci vardiyaları nedeniyle akademik çalışmalarının kesintiye uğradığı (Ergöl ve ark. 2012; Öztan & Doğan, 2015; Köker, 1988; Belkıs, 2016; Şentürk, 2015; Ehtiyar, Solmaz, & Üst Can, 2019; Poyraz, 2013; Adak, 2018) ve kesintiye uğramasa bile kadınların yaptığı işlerin değersizleştirildiği ortaya çıkmaktadır.

Bunların ötesinde, Türkiye’de 1980’lerde kapitalizmin dönüşerek neoliberal kapitalizm biçimine bürünmesiyle beraber başlayan üniversitelerin değişim süreci günümüzde de devam etmektedir. Bologna Süreciyle rekabet artarken, daha önce de vurgulandığı gibi, sermaye ile bilim uyumlu hale getirilmekte; bilgi ve bilim metalaşmaktadır. Akademisyenliği devlet ve piyasa özelinde tartışan Yönden-Pehlivan da akademisyenlerin denetim altına alındığını ve özgür olmadığını, performans ve rekabete dayalı bir ortamda çalışıldığını, proleterleşmenin belirgin hale geldiğini dile getirmekle birlikte aynı zamanda akademik camiadaki üretimin, meta üretimi niteliği taşıdığını vurgu yapmaktadır. Bu durum, akademisyenlerin, sermaye merkezli üniversitelerde birçok hak ihlali ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Özellikle de hiyerarşinin en alt tabakasında yer alan araştırma görevlileri için güvencesizlik, borçlanma ve görev tanımının olmaması bu ihlallerin başında gelmektedir. Nitekim görev tanımının olmaması veya belirsizliği araştırma görevlilerinin dersleri asiste etmek, yoklama almak, diğer öğretim üyelerinin sınav ve ödevlerini okumak, notlarını sisteme girmek gibi niteliksiz işlerle meşgul olmasını da gerektirmektedir (Yönden Pehlivan, 2016, 215-218). Diğer taraftan sadece araştırma görevliliği statüsünün değil aynı zamanda “kadın olma hali”nin kendisi de kadın araştırma görevlilerinin bir takım cinsiyetçi uygulamalarla karşılaşmasına da neden olmaktadır (Ergöl ve ark. 2012; Ayan & Şahbudak, 2012; Tuncer, 2019; Eldemir, 2020). Türkiye’de yapılan çalışmalar, kadın akademisyenlerin cinsiyet ayrımcılığına, psikolojik tacize uğradıklarını ortaya koymakla beraber (Ergöl ve ark. 2012; Ayan & Şahbudak, 2012) çoğu zaman dile getirilmeyen veya getirilmek istenmeyen cinsel istismar ve cinsel tacize de dikkat çekmektedirler (Ergöl ve ark. 2012; Tuncer, 2019; Poyraz, 2013). Bu anlamda patriyarka ve kapitalizm ilişkisi birbirini beslemekte, bu ikisi ekonomik ve siyasi krizlerden zarar görmemekte aksine krizlerden güçlenerek çıkmakta; dahası kapitalizm, patriyarkal ilişkilerin de desteği ile onarım geçirmektedir (Hartmann, 2012, 196-197).

Tüm bunlardan hareketle denilebilir ki, ücretli bir meslek edinmenin ve özel alandan kamusal alana çıkmanın kadınlara özgürlük getireceği düşüncesi sorunludur. Çünkü kadın ve erkeklerin ister ücretli bir işte ister eğitimde olsun, kamusal alandaki varoluşları eşitsizdir ve “asimetriktir”. Kamusal alana katılım kadınlar için bir kurtuluş olmamakta aksine baskı, tahakküm ve sömürü mekanizmalarını yeniden üretmektedir (Acar Savran, 2013; Kandiyoti, 2013). Ancak bu sömürü, baskı, tahakküm biçimi sadece patriyarkal değildir; aynı zamanda kapitalist sömürü biçiminin patriyarka ile ilişkiselliği söz konusudur. Hartmann’ın ikili sistem teorisi bu patriyarka ile kapitalizmin iş birliğini oldukça iyi yansıtmaktadır. Zira kadınların ezilmişliğinin birinci ayağını patriyarka oluşturuyorsa diğer ayağını kapitalizm oluşturmaktadır. Ona göre, “saf kapitalizm ya da saf patriyarka diye bir şey yoktur”; aksine patriyarka ve kapitalizm arasında bir iş birliği vardır, birbirlerini sürekli beslerler

böylece bu iş birliğı sürekli olarak gelişir, dönüşür ve hatta güçlenir. Kapitalizmin ve patriyarkanın ilişkiseliliği erkeklerin sınıfı, ırkı, etnik grubu fark etmeksizin birleşmesinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmakta ve kadınların ezilmişliğinin sürdürülmesini sağlamaktadır. Böylece “kadın emeğinden hem kapitalistler hem de evdeki baba veya koca maddi çıkar sağlar”. Nitekim hem ev içi emek hem de ev dışındaki okullar, işyerleri, meslekler, üniversiteler, şirketler gibi mekanlar ve kurumların iç dinamikleri ve yapıları, kadınların ezilmişliğinin maddi temelini oluşturur (Hartmann, 2012, 159-175).

3. Akademide Kadınlık Hallerinin Ortaya Çıkarılması

Bu çalışma, bizimde yaşadığımız/deneyimlediğimiz akademideki kadınlık hallerini ortaya koymak üzere uzun süredir gündemimizde olan ve pek çok akademik sebepten dolayı ertelenen bir çalışmadır. Pandemi şartlarından da etkilenen çalışma bu nedenle uzun soluklu bir projenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu çalışma araştırma görevlisi kadrosundaki kadın akademisyenlerin kendi mesleklerine dair anlatılarından yola çıkarak, kadınların üniversitelerde nasıl konumlandıklarını anlamak, cinsiyet eksenli deneyimlerini ortaya koymak ve direniş olanaklarının izlerini sürmek amacıyla gerçekleştirilmiş olup, niteliksel bir desene sahiptir. Nitel çalışmalarda sayıdan önce deneyimler, duygular ve düşünceler ön planda tutulur. Bu anlamda örneklem sayısı genelleme yapma düşüncesiyle geniş tutulmamakta daha çok kadınların deneyimleri, duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarmak amacıyla sınırlandırılmaktadır. Örnekleme kadın araştırma görevlilerinden oluşturmamızın nedeni kariyerlerinin başlangıcında ve en güvencesiz pozisyondaki kadınlar olarak, araştırma görevlilerinin daha fazla ezilme, ayrımcılık ve ötekileştirme pratiklerine maruz kalma ihtimallerinden kaynaklanmaktadır.

Bu minvalde farklı üniversitelerin (Eskişehir Anadolu, Avrasya, İzmir Dokuz Eylül Üniversitelerinin) farklı alanlarında (İİBF, Edebiyat Fakültesi, Meslek Yüksekokulu) çalışan kadın araştırma görevlilerine ulaşılmıştır. Araştırma, iki tür örnekleme tekniğine dayanmaktadır. Öncelikle, farklı üniversitelerdeki kadın araştırma görevlilerinin deneyimlerini araştırmaya dahil etmek için maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Nitekim maksimum örnekleme yöntemi; küçük bir örneklem kapsamında farklı bireylere ulaşarak, çalışılan konu çerçevesinde maksimum çeşitliliğe ulaştırır ve bu çeşitlilik, genelleme yapmayı değil, ortak duygu, düşünce veya olguların varlığını ortaya koymayı, aynı zamanda araştırma probleminin farklı boyutlarına ulaşabilmeyi sağlar (Yıldırım & Şimşek, 2011, 108-109). Diğer örneklem türü ise kartopu örnekle-

lemidir. Buna göre; ilk olarak farklı üniversitedeki tanıdık kişiler anahtar kişi olarak belirlenmiş onların tavsiye ettiği diğer bilgi sahibi kişilere ulaşılmıştır. Veri toplama süreci de daha önceden hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları ile gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler (6 kişi) ve mesafe-masraf, izin ve pandemi şartları gibi konuların veri toplamaya engel oluşturması sebebiyle e-mülakat (3 kişi) olmak üzere iki şekilde gerçekleşmiştir. Yüz yüze görüşmeler için ses kayıt cihazı kullanılmış olup, söz konusu görüşmeler Word dosyasına aktarılarak metin haline getirilmiştir. Katılımcıların ortak deneyim, düşünce ve direniş biçimlerini ortaya çıkartmak için tematik analiz (tema analizi) tercih edilmiştir. Bu doğrultuda Word dosyasına aktarılan metinler, veri kaybı olmaması adına tekrar tekrar okunmuştur ve verilerden yola çıkılarak kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalar sonucunda *akademik alanın yapısı, kadınlık deneyimleri, kadınların eğitim, bilim ve akademik alanlardaki konumlanmalara dair düşünceleri ve direniş biçimleri* şeklinde dört ana tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar ve bazı ana temaların altında çıkan alt temalar çerçevesinde katılımcıların deneyim, düşünce ve direniş biçimleri betimlenmiştir.

4. Akademik Alan, Kadınlık Deneyimleri ve Direnişler

4.1 Akademik Alanın Yapısı

Akademik alanın yapısını etkileyen birkaç faktör bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, kadın akademisyenlerin akademiye hangi kadro tipiyle dâhil olduklarıdır. Zira araştırma görevliliğinin görev tanımı bulunmamakta ve araştırma görevliliği içinde farklı kadro tiplerini barındırmaktadır. Görev tanımının olmayışı ve kadrolarında kendi içinde güvencesizlikten kalıcı kadro sahipliğine bir hiyerarşi yaratması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin yapılan son düzenlemelerle, artık, doktora bursiyeri adı altında daha kısa süreli öğrenci asistanlığı uygulanmaya konulmuştur. Böylece güvencesizleştirme, en alt kademede iyice belirgin hale gelmiştir. Sonuç olarak görüşülen akademisyenlerin, farklı kadro tipine sahip olmaları onların akademide farklı şekilde konumlanmalarını getirdiği gibi onların bilimsel üretimlerini etkilemiştir. Söz konusu bu durumlardan en önemli olanı güvencesizliktir. Özellikle 50d kadrosunda görev alan ya da vakıf üniversitelerinde çalışan araştırma görevlileri güvencesiz çalışmanın kaygısını yaşadıklarını ifade etmektedirler:

“Öğrenim süresinin bitiminde kadro hakkının doğrudan kaybedilmesine dayalı. Dayısıyla bir güvencesizlik hissi sürekli insana eşlik ediyor. Çalışmamı bitirmem için

gerekli motivasyonu kazanamama, geleceğimde yaşayabileceğim işsizlik korkusu nedeniyle şimdiden endişelenmeme sebep oluyor” (G8, evli, doktora, 1990 doğumlu).

“Tek bir araştırma görevlisi diye bir şey yok, bir sürü. 50d var 33a, işte 35 var, ÖYP var. Ben mesela 50d kadrosundayım, 50d’nin kendi durumu da var, benim içinde güvencesizlik, yani öğrenciliğine bağlı bir kadro olması ve öğrenciliğin bittiğinde senin de kadrona sona eriyor” (G4, bekâr, doktora, 1987 doğumlu).

Geçici bile olsa söz konusu araştırma görevliliği kadrolarının açılma ihtimalinin çok zor olması, kariyerini akademide yapmak isteyen kişilerin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Bu anlamda güvencesizlik, akademinin en alt statüsünde başlayanlar için ciddi bir engel olmaktadır. 33a ve ÖYP gibi kadro ihtimali güçlü olanlar ise doktora eğitiminden sonra, en azından bir süre de olsa, işsiz kalma korkusunu yaşamayacak olma düşüncesinin onları rahatlattığını belirtseler de vaat edilen kadrolara ulaşamayıp bekleyeneler de bu durumun haksızlığını dile getirmektedirler.

“Atandığım kadronun en önemli farkı bir güvence sağlamasıydı. Fakat ÖYP de yapılan değişikliklerle birçok belirsizlik yaşadık. Önce ÖYP’li araştırma görevlileri de 50d yani doktora sonrası iş güvencesi olmayan bir kadroya dönüştürüldü sonra tekrar 33a... Güvencesiz konuma düşürüldüğünde birçok kaygı yaşadım, geleceğe dair. Ayrıca ÖYP’de birçok ödenek imkânı varken yapılan değişiklik ile o da kaldırıldı. Gerçi olsa da kullanmamız istenmiyordu. Bir hak olmasına rağmen, kullanmak istediğimizde, birçok zorluk çıkartılıyordu. Güya araştırma görevlileri arasında eşitsizlik yaratıyormuş... Bunun dışında doktorayı ne zaman bitirdiğim değil ne zaman atanacağım sorunu da ortaya çıkacak ...” (G7, evli, doktora, 1984 doğumlu).

Merkezi bir atama olan ÖYP kadrolarında bulunan araştırma görevlilerinden bir diğeri bu kadroda bulunmanın ötekileştirilmeye sebebiyet verdiğini belirtmektedir:

“ÖYP’liyim. ÖYP’de mecburi hizmet var ve üniversite yönetimlerinde kolay sindirilemeyen bir kadro. Merkezi usulle atanmamız çoğu yöneticilere hoş görünmüyor. Herkes ötekisini oluşturduğundan çoğunlukla her üniversitede ötekiyi...” (G3, evli, doktora, 1988 doğumlu).

Akademik yapılanma içinde çeşitli dernekler, güçlendirme kulüpleri ve sendikalaşmanın durumu üzerine sorulan soruda ise görüşülen kadın araştırma görevlilerinin hiçbirinin bir sendikaya üye olmadığı ortaya çıkmıştır. Sendikasızlık hali ile ilgili bir araştırma görevlisi:

“Bu konuda bir bilgim yok, yani üye olabilir miyim, olamaz mıyım? Bi de 50d’li olmamdan kaynaklı olarak, bilmem olabiliyo muyum acaba? Bilmiyorum yani, olamayacağımu düşünerek galiba. Biraz böyle oldu benim sürecim ertelemeler falan. . . ” (G4, bekar, doktora, 1987 doğumlu) derken;

Bir diğer araştırma görevlisi; *“eskiden üyeydim, iyi algılanmıyor o nedenle şu an değilim”* (G9, bekâr, doktora, 1989 doğumlu) diyerek güvencesiz bir işe sahip olmanın aynı zamanda sendikalaşmaya da engel olacağı ve iş kaybı üzerine bir korku unsuru oluşturduğu düşüncesini akla getirmektedir. Güvencesizliğe karşı dayanışma yaratacak bir mecrada yer almayan/alamayan araştırma görevlilerinin en önemli sorunlarından birini de görev tanımının olmayışı yaratmaktadır. Araştırma görevlileri bununla ilgili olarak *“bölümün bütün yükünün araştırma görevlisinde olduğunu”*; hocaların kişisel işleri yanı sıra bölümün sekreterlik işleri, gözetmenlik, ders takibi, sınav programı hazırlama, hocanın tezlerini okuma, sınav kâğıtlarını okuma, not verme, ödev okuma gibi birçok işleri de yüklendikleri ortaya çıkmaktadır. Kavramsal çerçevede de ileri sürüldüğü gibi **Yönden Pehlivan** (2016, 2016)’ın yaptığı çalışmada da araştırma görevlilerinin ifadelerinde, öğretim üyelerinin, dersleri asiste etmek, yoklamaları işlemek, laboratuvar asistanlığı, notları sisteme girmek, bitirme projeleriyle ilgilenmek, bitirme tezleriyle ilgilenmek gibi değersiz veya vasıfsız taraflarını asistanlara yaptırdıkları yer almaktadır. Bu durumun yani görev tanımının olmamasının esnek çalışma koşullarını, esnek çalışma koşullarının ise mesainin hiç bitmemesini getirdiği de görüşmeciler tarafından belirtilmektedir. Söz konusu bu durum işin ne zaman başladığını ve ne zaman bittiğine dair bir belirsizliği ortaya koymaktadır. Bu da görev tanımının olmayışı ile birlikte araştırma görevliliğini 7/24 bir iş haline getirmektedir:

“İşe gidiş gelişlerim tüm personel dâhil olmak üzere denetlenmekte hatta bölüm sekreteri yolumu gözlüyor diyebilirim (kahkahalar) beni o kadar çok seviyor yani. . . İşe gelmek önemli değil, nasıl geldiğin ve ne yaptığın ve giderken kafanda ne olduğu önemli. . . Hatta evde ne yaptığın. . . Esneklik olabilir ama günümü neye ayırdığım önemli; o gün bölüm sekreteri ya da fakülte memurlarının canının ne yapmak istemediği önemli (kahkahalar) ” (G8, evli, doktora, 1990 doğumlu).

Böylece esnek çalışma koşulları gibi algılatılmaya çalışılan durumun araştırma görevlileri için pek de avantaj olmadığı hatta böylece akşam ve hafta sonlarını da kapsayacak işlerin rahatlıkla verilebildiği ortaya çıkmıştır. Bu duruma bölüm içindeki akademik personelin daha önce araştırma görevliliği yapıp yapmama deneyimi de eklenince durum daha da ağırlaşmaktadır. Bir görüşmeci bu durum hakkında şunları söylemiştir:

“Ha, ben on yıl asistanlık yaptım diyenler var bölümde mesela! Yani işte, sınav programı ders programı gibi bizim zaten yaptığımız üstlendiğimiz şeyler üzerinden de bir söylem var. Sanki biz bu işleri yapmak istemiyormuşuz gibi bir anlam çıkıyor. Ben araştırma görevlisiyken şunu yaptım bunu yaptım. Eee? Ne olmuş, bende yapıyorum. Yani ben onu söylemiyorum ki, benim eleştirdiğim durum başka.” (G4, bekâr, doktora, 1987 doğumlu).

Böylece araştırma görevliliği ile ilgili deneyimler bölüme, bölüm içindeki personelin davranış biçimine göre şekillenmekte bu durum en alt konumda olmanın getirdiği çifte ezilme biçimini doğallaştırmakta ve mesleğin zanaat usulü ezile ezile öğrenildiği anlayışı dolaşımda kalmaktadır. Bu duruma bir de cinsiyet ayrımı eklenince araştırma görevlilerinin yükleri bir hayli artmaktadır.

4.2 Kadınlık Deneyimleri

Kadın araştırma görevlilerinin bilimsel alanda var olma biçimleri sadece kadro biçimlerinden değil cinsiyetlerinden de etkilenmektedir. Kadın araştırma görevlilerinin deneyimlediği bir takım cinsiyet temelli meseleler, verilen görevlerin niteliği, taciz olgusu, saygınlık yoksunluğu ve geleneksel kadınlık rollerine uygun ihtiyaçların talep edilmesi şeklinde sıralanabilir. Thorne and Hochschild (1997, 518-520), üniversitelerdeki bölümlerin, aileler gibi, cinsiyete göre yapılandırıldığını ve bölümlerin ataerkil bir geleneğe sahip olduğunu ve bölümdeki bazı işlerin “kadınsı”, bazı işlerin “erkeksi” olacak şekilde ayrıştırıldığını vurgularlar. Kadın araştırma görevlilerinin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi onlara verilen işlerin “kadınsılık” niteliği taşıdığı görölmektedir:

“İşte hocamızın bebeği oldu ona hediye mi alınacak, özellikle kadın asistanlar, bizim estetik değerlerimiz çok daha iyi, biz bu işleri doğuştan bildiğimiz için bize veriliyor o görev!...” (G1, evli, doktora, 1985 doğumlu).

“Mesela toplantılara asistanlarda alınacak dendi bizde, işi orada öğrenelim diye. Ama gerçekte ne için olduğu hemen ortaya çıktı. Orda durup bazı işler yapmak zorundasın, mesela pastası böreği bitenin pastasını böreğini veriyosun. Dikilen garson gibi, yani öyle, o ortamı hazırlayansın sen, o pastalar börekler oraya gökten gelmiyo sen hazırlıyorsun. Onlar yiyip içip kalktıktan sonra ortamı sen toparlıyorsun” (G4, bekâr, doktora, 1987 doğumlu).

Kadın araştırma görevlileri bir yandan hocalarının kişisel işlerini bir yandan bölüm işlerini yaptıklarını ifade ederken bir yandan da bölümdeki bebek hediyesi seçme, alma, organizasyonları düzenleme, bölüm toplantılarında pasta, börek siparişi verme, gelen siparişleri hazırlama, sonrasında toplama gibi ev eksenli işleri yaptıkları belirtmektedirler. Böylece akademinin en altının da bir altı ortaya çıkmış ve araştırma görevlilerine iş dağılımında cinsiyet temelli bir ayrımcılık da yapıldığı ortaya çıkmıştır. Burada yine Hartmann’ın ifadeleri akla gelmektedir. O, aile dışındaki hizmetlere ilişkin örnekler verirken, “kadın işçilerin ve öğrencilerin; erkek patronlar ve profesörler tarafından taciz edilmelerinin yanı sıra, kişisel ayak işlerini yapmak, kahve hazırlamak” gibi işlerde kullanıldıklarını belirtmektedir (Hartmann, 2012, 175). Öte taraftan, Ergöl ve ark. (2012, 46) araştırma görevlileri ile yaptığı bir çalışmada, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın, bilim alanı olan üniversitelerde de görüldüğünü tespit etmişlerdir ve araştırmalarına katılan üç kadından birisinin, çalıştıkları kurumda ayrımcılığa uğradıklarını ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Bu tür araştırmalar **Kandiyoti** (2013, 187-188)’nin, kadınlar için “yurttaş” tanımlaması yapılarak patriyarkanın meşruiyeti zede-lense de “istihdam, eğitim ve sosyal güvenlik alanlarında” cinsiyetçi ayrımların devam ettiği ve kadınların bu alanlarda bakıcılık rollerinin veya geleneksel kadınlık rollerinin devam ettirildiği savını doğrulamaktadır. Nitekim kadın araştırma görevlileri sadece bölüm işlerinin paylaşılmasında değil aynı zamanda öğrencilerin kendilerinden talep ettikleri ‘şey’lerde de geleneksel kadınlık rolleri beklentisiyle karşılaşmaktadırlar. Görüşmecilerden biri, öğrencilerin ondan daha çok ‘kadınsı’ şeylerle ilgili taleplerde bulunduğunu dile getirmiştir:

“Odaya gelen öğrenciler daha çok senden ‘kadınsı’ şeyler istiyor. Örneğin ağrı kesici, ped, hatta karnı açılmış olan rahat bir şekilde aç olduğunu söyleyip masadaki yiyecekte alabiliyor. Ödevinden, tezinden konuşmaya başlayıp konuyu aile içi problemlerine özel ilişkilere kadar götürebiliyorlar. Sohbet, kalem istemekten sevgiliye hangi ara geçti bilemiyorsun... Sen kadın asistan ve annesin ya... Senden rahatlıkla bunu yani duygusal emeği talep ediyorlar, kibarca uyarınca stresli-sevimsiz oluyorsun.” (G1, evli, doktora, 1985 doğumlu)

Görüldüğü üzere, kadın araştırma görevlilerinden ‘duygusal emek’ talep edilmesi söz konusudur. Bu durum diğer erkek akademisyenlerden talep edilmeyen ve kadınları belirli konseptlere sabitlemeye çalışan bir anlayışın varlığını da ortaya çıkartmaktadır. Bu doğrultuda öğrencilerin, sevecenlik, paylaşımcılık, anaçlık gibi geleneksel kadınlık rollerinin beklentisine dayanarak kadın araştırma görevlilerine yaklaştıkları görülmektedir. Cinsiyet perspektifinden en önemli bulgulardan biri ise üniversite personelinin, öğrencilerin ya da ziyaretçilerin kadın araştırma görevlilerine karşı ‘mesafeyi aşarak/saygın olmayan bir şekilde’ konuştuğudur:

“Aile de eşimle aynı işi yapıyor olmamıza rağmen onun ‘hoca’ rolü ön plana çıkarken ve daha saygınken benim ‘anne, ev kadını’ rolüm daha ön planda oluyor. Bu bana karşı insanların mesafeli veya saygın bir duruşa sahip olmadığını hissettiriyor.” (G2, evli, doktora, 1991 doğumlu)

“Akademi, mevcut yönetmelikte sözde eşitlik sağlayarak bir zorluğu daha eklemiş oluyor. Bazen alan araştırmasında kadın olduğum için mi yoksa küçük mü görünüyorum bilinmez, mesafeyi aşarak konuşanlar oluyor. . . Bir erkek olsa öyle mi olurdu acaba diye düşünmeden edemiyor insan.” (G1, evli, doktora, 1985 doğumlu)

Kadın araştırma görevlilerinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, erkeklerle aynı mesleği yapmaları, aynı konumda olmalarına rağmen aynı saygınlığı görememektedirler. Bu durumun da yine özel alan- kamusal alan ayrımı ve geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili olduğunu söylemek mümkün. Bu doğrultuda bir önceki bulgumuzda yer alan kadın araştırma görevlilerinden geleneksel kadınlık rollerine uygun ‘duygusal emek’ talep edilmesi ile onlara karşı ‘mesafeli ve saygılı bir duruş’ olmamasına dair ortaya çıkan bu bulgu birbirini desteklemektedir. Thomsen, kadınlara ücretli iş gücü içerisinde değer verilmemesi ve düşük itibar gösterilmesini kadının özgür olmayan özne konumu ile açıklık getirir; kadınlar, kendilerine ait görülen ev işi alanını bırakarak erkeklerin istihdam alanlarına diğer bir ifadeyle “bilinmeyen topraklara” girmiştir. Buralara girebilmelerin sebebi de erkeklerde olmayan fiziksel karakterleri, duyarlılıkları, hisleri ve cinsellikleridir. Bu nedenle iş gücü piyasasında kadınların, erkekler gibi sadece işgücü emeği değil, tıpkı serfler ve köleler gibi bütünü ele geçirilir. Bu doğrultuda erkek alanı olarak tabir edilen istihdam alanlarına özel kabiliyetleri ile giren kadınlar ödüllendirilmek yerine hor görülerek, saygı duyulmayarak, düşük itibar gösterilerek cezalandırılırlar (Thomsen, 2014, 179-184). Nitekim Heilman ve arkadaşları da işyerinde kadınlara saygı duyulmadığını, cam tavan kavramıyla açıklık getirerek; iş dünyasında,

başarıyla kurumsal hiyerarşinin tepesine tırmanmış kadınların başarıları desteklenmek yerine, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre belirlenen alanların sınırlarının kadınlar tarafından ihlal edildiği ima edilerek yine kadınların suçlandığını, bu nedenle aşağılandıklarını ve hor göröldüklerini dile getirmektedirler. Bu minvalde başarılı sayılan kadınlara kimi zaman buz kraliçesi, demir bakire ve ejderha kadın gibi ‘alaycı’ terimler kullanıldığını ifade etmektedirler (2004, 426). Bazı araştırmalara göre de anne olan kadınlar, daha ciddi ayrımcılıklara maruz kalmaktadır. Çalışan anne olan kadınlar; iş kadını olarak anılmak yerine çok düşük yetkinliğe sahip olduğu savunulan “ev kadınlığı”yla anılmaktadırlar (Williams, 2004, 19).

Kadın akademisyenlerin cinsiyet temelli yaşadığı sorunlardan en önemlisi ve bir o kadar da örtük bir mesele olan konu ise taciz konusudur. Taciz olgusu, her ne kadar kadın olmakla ilgili bir durum olsa da akademik yapının hiyerarşik düzeni göz önünde bulundurulduğunda, araştırma görevlisi konumunda iken buna maruz kalma ihtimalinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Tuncer (2019, 199), üniversitelerin “rasyonel bir eğitim ve bilim alanı” görünürlüğüne sahip olmasına rağmen “öğrenci veya araştırma görevlisi gibi düşük statüde yer alan genç kadınların cinsel istismar, taciz ve şiddete” maruz kaldığını fakat bu konuların genellikle gizlendiğini belirtmektedir. Akademideki taciz, istismar ve şiddet konularının gizlendiğini ve görüşmecilerin çekincelerinden dolayı bu tür konuları dile getirmemiş olma ihtimallerini belirten, başka bazı araştırmalarla da karşılaşılmıştır (Ergöl ve ark. 2012; Poyraz, 2013). Ergöl ve ark. (2012, 47), 246 kadın araştırma görevlisi ile yaptığı çalışmada da kadınların %4,9’u çalıştıkları kurumlarda erkeklerin rahatsız edici davranışlarına maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Poyraz (2013, 13)’ın 8 kadın akademisyen görüşmecinin bulunduğu çalışmasında doktora yapan bir kadının erkek danışmanı tarafından ağır bir tacize uğradığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmamızda ise sadece bir kadın araştırma görevlisi bölümdeki bir erkek akademisyen tarafından sözlü tacize maruz kaldığını anlatmıştır:

“Hoca giydiğim elbiseden başladı. ‘Kırmızıyı her kadın taşıyamaz sen çok güzel taşıyorsun’ diye... Bir de eşim şehir dışına çıktığı zamanlarda bana ‘kocan nerede’ diye sorup duruyordu... Tabi ne oldu, hoca tescillendi mahkemece, ceza aldı ama bir gün dekanlığa bir gittim fakültenin tüm tescillileri gibi o da orada... O odada bu kadar hocanın ne işi var ve neden orada, o odada konuşma özgürlüğüne sahip oluyorlar, dekanlık böylelerini neden koruyor anlamıyorum.” (G8, evli, doktora, 1990 doğumlu)

Katılımcı araştırma görevlisinin ifadesinden de anlaşılacağı üzere, akademi sanıldığı gibi cinsel istismardan azade ve onun görölmediği bir yer değil bilakis ataerkil çekincelerin kol gezdiği bir

mecradır. Pek çok kadının yaşadığı duruma maruz kalan genç akademisyenler de tıpkı pek çok kadın gibi çeşitli durumları dillendirmek istememektedir.

4.2.1 Kadının Emeginin Sömürüsü

Bilindiği üzere akademisyenlik mesleğinde farklı unvanlar bulunmaktadır ve akademik hayatta unvanlar profesörlüğe doğru yükseldikçe statü de paralel olarak yükselmektedir. Ancak unvanlarının değişimi noktasında kadınların cinsiyet eşitsizliği kısıkcı altında kaldığı anlaşılmaktadır. Özellikle ev içi ücretsiz emeğin kadınların akademik kariyerlerinin ilerlemesi noktasında ket vurduğu katılımcı kadın araştırma görevlilerinin anlatılarından da anlaşılmaktadır:

“En alt kademedede büyük bir kadın yoğunluğu var, üst kademelerde ise erkek egemen yapıyla ilişkine bağlı olarak ilerliyor. Ataerkil zihniyeti bürünmen bekleniyor. Bilim erkek işi zaten değildir ama öyle olması için herkes elinden geleni yapıyor.” (G1, Evli, doktora, 1985 doğumlu)

“Kadınların ev yaşamlarında daha fazla sorumluluk yüklenmeleri ile ilişkili olduğunu düşündüğüm bir daha geç yükselme durumunun olduğunu düşünüyorum.” (G5, bekar, doktora, 1986 doğumlu)

Erkeklerin ev içi emek harcamaması, bu işleri üstlenmemesi, kadınların iş yaşamında bölünmelerine neden oluyor. Özel alana gerekli emek ve zaman harcamadığında ‘kötü anne veya kötü eş’ olunurken akademiye gereken vakti ve emeği harcamadığında ‘uygunsuz/vasat akademisyen’ olunmaktadır. Böylece, kadınlar ikinci vardiya yaparak yoğun çalışma temposuna maruz kalmakta ve tam anlamıyla tükenmelerinin önü açılmaktadır:

“Bilim herkesin işidir. Bir anne olarak çocuğum olduktan sonra kendimi prof olmuş sayıyorum eşimle kıyasladığımda, çünkü birçok işi aynı anda yapıyoruz. Erkekler sadece araştırmalarıyla ilgilenebiliyor ama kadınlar ev, iş, çocuk, okul, araştırma her şey ile ilgileniyor.” (G6, evli, doktora,1989) *“Kadınlar erkeklerce ezilir ve aynı zamanda kadınların çoğunun annelik rolleri kadınların yükselmesinde dezavantaj sağlar. Erkek akademisyenler, çocuğu olsa dahi, evde odasına kapanıp ders çalışabilir ancak kadınların çifte yükü var. Ya eşiyile paylaşıyor ya da tamamen kendileri yürütüyor, çocuk*

bakımını, ev işlerini. Hâlbuki erkek akademisyenlerin önüne yemeği hazır geliyor. Her şey onların ayaklarının altına serilmiş.” (G7, evli, doktora, 1984 doğumlu)

Kadın araştırma görevlilerinin bu ifadelerini cinsiyetçi iş bölümüne dayanan kadınların görünmeyen ev içi emeği ile bağlantılı olarak yorumlamak mümkündür. Modern-kapitalist dönem öncesi kadınların (duygusal, hassas) ve erkeklerin (akıllı, güçlü) doğasıyla temellendirilen iş bölümü, modern-kapitalist dönemde ev ve işyerlerinin birbirinden ayrılması, özel ve kamusal ikiliğinin yaratılması ile beraber derinleşmiştir. Buna bağlı olarak ev eksenli işler kadınlara, kamusal alanda icra edilmesi gereken ücretli işler, erkeklere uygun görölmüştür. Bu dönemde her kesimden kadın bu tür ayrıştırmalardan etkilense de burjuva, orta sınıf kadınları en çok etkilenen kadınlardır ve bu dönemde orta sınıf kadınlar, *ev-kadınlaşma* sürecini yaşamışlardır (Mies, 2014, 143). Türkiye kapsamında değerlendirdiğimizde, her ne kadar modernleşme döneminde kadınlar, kamusal alanlarda ücretli emek piyasasına katılmış olsa dahi, örneklemimize dahil ettiğimiz, orta sınıf kadınları temsil edebilecek kadın araştırma görevlilerinin anlatılarından elde ettiğimiz bulgu, kadınların ev içi emeğinin patriyarkal sömürsünün devam ettiği, erkeklerin ise ev içi işler söz konusu olduğunda bir sorumluluk almadığıdır. Öztan and Doğan (2015, 214), Yıldız Teknik Üniversitesi akademisyenleri ile yaptıkları çalışmada, kadın ve erkek akademisyenlerin, ev-iş dengesi deneyimlerinde farklılıklar olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Kadın akademisyenlerin, ev ve iş hayatını rasyonel bir şekilde organize etmeye çalışırken, gerilimler yaşadığını fakat erkeklerin böyle bir gerilim yaşamadığını, çoğunun ev eksenli işleri eşine yıktığını belirtmektedirler. Acar Savran'ın da ifade ettiği üzere, “kadınların ücretli işlerde daha çok çalışmaya başlamalarıyla birlikte erkeklerin daha çok ev işi yaptıkları ve kadınların paylarına düşen bakım ve ev işlerinin azaldığı ise düpedüz bir efsanedir. Ev içindeki cinsiyete dayalı iş bölümünün direngenliği gerçekten çarpıcıdır” (Acar Savran, 2013, 22). Kavramsal çerçevede de ifade edildiği üzere özel alandaki ev içi emeğin, kamusal alandaki ücretli emekten en ayırt edici özelliği ise “karşılıksızlık” ve “görünmezlik”tir. Bunun bir nedeni, evin ve ailenin, masum ve temiz olarak tanımlanarak, kutsallaştırılması (Bora, 2010, 59-60, 70) diğeri bir nedeni ise aile içindeki sevgi ilişkilerinin kadınların karşılıksız olarak ev içerisinde emek harcamalarına neden olması ve ev içindeki karşılıksız emeğini görünmez kılmasıdır (Acar Savran, 2013, 19). Bu doğrultuda kadınların üzerindeki ev içi emeğin sürekliliğinin ve kadınların ikinci vardiyanın devam ettirmelerinin temelinde evin, ailenin kutsallığı ve sevgi ilişkileri yer aldığı söylenebilir. Ancak tam da bu noktada kadınlar sadece çifte/ikinci vardiya yaparak, yorulmakla, tükenmekle kalmamakta aynı zamanda bir akademisyen olarak cam tavanlarla karşılaşmaktadırlar. Görünmeyen, karşılıksız emek, akademik olarak ilerlemelerinin karşısında görünmeyen, şeffaf engel-

ler olarak kadın araştırma görevlilerinin karşısına çıkmaktadır. Bu da daha çok rekabetçi akademik ortamda yine erkeklerin çıkar sağlamalarına neden olmaktadır. Böylece kadının kamusal alana çıkması, çalışması kadın erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmamaktadır aksine kadınlar, patriarka ve kapitalizm ilişkiseliliği ile *çifte ezilme pratiğini* deneyimlemek durumunda kalmaktadırlar.

4.2.2 Çocuk da Yaparım Kariyer de (!)

Akademide kadın akademisyenlerin asıl sorunu çocuk sahibi olmakla başlamaktadır. Bir katılımcının “akademide çocuk yapmanın bedelinin çok ağır” olduğuna dair bir ifade kullanması, bunu kanıtlar niteliktedir. Burada evli olan akademisyenle evli olmayan kadın akademisyen arasında da bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, kadın akademisyenlerde, bir yandan çocuğuyla ilgilendiği ve çalışmalarına zaman ayıramadıkları için diğer taraftan çalışmalarına ağırlık verdiklerinde çocuklarıyla ilgilenemedikleri için iki yönlü bir vicdan muhasebesi ortaya çıkıyor. Bunları ifadelerine açıkça yansıtmaktadırlar:

“Çok zor oluyor zaman yetmiyor tabiri caizse. Her işi mükemmel yapabilmek imkansız, tez yazmaya çalışırken çocuğu ihmal ettiğimi düşünürken çocukla ilgilendiğimde de aklımda tez kalıyor...[Erkekler]İstedikleri saatte evde kendilerini odaya kapatarak çalışabildikleri gibi istedikleri yerde ve istedikleri anda çalışabilmeleri, daha az sorumluluklarının olması sebebiyle kafalarını kurcalayan şeylerin daha az olması..” (G3, evli, doktora, 1988 doğumlu)

“Çocuğum küçük olduğu ve bana çok ihtiyaç duyduğu için zamanımı ona ayırmayı birincil sorumluluğum sayıyorum. Eşim bu konuda bebeğin henüz anneye muhtaç olduğu, zaman ilerledikçe kendisiyle daha iyi vakit geçirebileceğini düşündüğü için bilinmeyen bir geleceğe çocukla ciddi bir biçimde ilgilenmeyi ertelemiş durumda. Bu durum bizim aramızda da sık sık tartışma konusu oluyor. Onun sahip olduğu iş ve sevdiği şeyleri yapmaya ayırdığı zaman bana tanınmıyor. Belirli zamanlara yetiştirmem gereken işlerim olduğu için iş zamanında akademik çalışmalara yöneliyorum. Ev işlerini halletmek için dışarıdan yardım alıyorum. Temizlik görevlisi, bakıcı vs gibi. . . ” . (G2, evli, doktora, 1991 doğumlu)

Görüşmeci kadınların söylemlerinde yer alan “birincil sorumluluk” ifadesi toplumsal cinsiyet normlarına göre belirlenen, kadınların her şeyden önce yerine getirmesi gereken görevin annelik

olduğu düşüncesini devam ettirmekle birlikte kadınların bu görevleri içselleştirdiklerini de göstermektedir. Bu durum, akademik çalışmaları ile annelik arasında vicdan muhasebesi yapmalarının bir nedeni ve aynı zamanda akademik kariyerlerinin ilerlemelerindeki en büyük bariyerlerden biri; diğeri bir ifadeyle *katmanlaşmış cam tavan* engeline takılmalarının nedeni şeklinde yorumlanabilir. Çocuk bakım ve sorumluluğu söz konusu olduğunda, kadınların duygu yoğunluğu ve ikilemler yaşamaları, kuşkusuz, bakım işlerinin, ev işlerinden daha ağır bir yük oluşturduğunu ve karşılaşacakları engellerin de daha *katmanlaşmış* olacağını göstermektedir. Aynı zamanda gündelik hayatta dilde dolayımlanan “çocuk da yaparım kariyer de” söyleminin hiçbir gerçekliği yansıtmadığı aksine bu (ikinci) çifte vardiya sarmalında hayatlarını sürdürmeye çalışmalarının, kadınları daha fazla yıpratdığı da görölmektedir. Annelik ile akademik kariyer arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere akademisyen annelerle görüşen Belkis (2016, 257)’ın çalışmasında da katılımcıların çoğunluğu akademisyenlik ile anneliğin uyumlu olmadığını, akademik gelişimlerini yavaşlattığını belirttiklerini ifade etmiştir. Burada akademisyenlik ile annelik arasındaki uyumsuzluk olduğunu vurgulamak tamamen yanlış olacaktır. Asıl sebep kadınlara dayatılan normlar, bu normlar dolayısıyla ve hissettirilen suçluluk, vicdan azabı veya eksiklik gibi psikolojilerle kadınların emeğinin evdeki koca tarafından sömürülmesidir. Bir annenin “bilinmeyen bir geleceğe çocukla ciddi bir biçimde ilgilenmeyi ertelemiş durumda” ifadesi babanın ev içerisinde sorumluluk üstlenmeyerek aile içerisindeki emek sömürü ilişkisini pekiştirmekte olduğu ve hayatının diğeri alanlarında (iş, meslek, kariyer vs.) çocuk sahibi olmanın babayı (olumsuz anlamda) ciddi bir şekilde etkilemediği, aksine fayda sağladığı anlaşılmaktadır. Babanın bakım emeğine veya ev içi emeğe dahil olmasının yanı sıra bazı görüşmecilerin ifadelerinde, bakım ve ev işlerini ücret karşılığında başka kadınlara devrettikleri belirtilmektedir. Kadınlar ev işlerini başka kadınlara devrederek, kendilerine *bilimsel zaman aralığı* yaratmaya çalışmaktadırlar. Bunun sonucu olarak ev işleri ve bakım emeği kadınlar arasında yeniden formüle edilmektedir (Acar Savran, 2013; Bora, 2010). Bu durum kadınlar arasında orta sınıf ve orta sınıf kadının işlerini üstlenen alt sınıf kadınlar olmak üzere sınıfsal bir farkın ortaya çıkmasına ve bu farkın, kadınlar için evin anlamının ve yaşadıkları deneyimlerin de farklılaşmasına neden olduğunu da göstermektedir (Bora, 2010, 63-66).

4.3 (Araştırma Görevlisi) Kadınların Eğitim, Bilim ve Akademik Alanlardaki Konumlanmalara Dair Düşünceleri

Görüşmeci kadınlara başta eğitim olmak üzere akademik ve bilimsel alanlardaki konumları hakkındaki düşüncelerini anlamaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Öncelikli olarak bilimsel alanın

erkeklerin alanı olduğuna dair yanlış algıyla ilgili soru yöneltmiş ve görüşmecilerin hepsi kadının bütün alanlarda olduğu gibi eğitim alanında var olması gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcılardan biri eğitim konusunda sistem odaklı cinsiyet eşitsizliğine vurgu yapsa da failin eylemliliğini ön plana çıkarmıştır. Buna göre kadın erkek eşitsizliğinin toplumda hüküm sürdüğünü ama bunun için kadınların bireysel mücadele etmesi gerektiğini bir başka kadının yaşam pratiğiyle ve dışsallaştırarak açıklamaktadır:

“Bilhassa kadınların okuması gerektiğini düşünüyorum. Örneğin bakıcımız, Kırım’da yaşarken üniversiteyi burslu Türkiye’de okumaya gelmiş ve 2. Sınıfta tanıştığı biriyle evlenmiş. Eşi okulu bırakmasını istemiş, o da bırakmış. Birkaç yıl önce boşanmış ve iki çocukla kalmış. Ailesinin geçimini sağlamak zorunda kalmış. Eğitim hayatı devam etseydi çok daha farklı olabilirdi. Böyle birçok örnek vardır. Birine güvenip eğitim hayatını bırakarak geleceği ipotek altına alınan ve bu yüzden birilerine bağımlı hayat süren birçok kadın vardır. Diğer taraftan eğitim hayatındaki eşitsizliklerle de mücadele etmek gerekiyor. . . ” (G2, evli, doktora, 1991 doğumlu)

Diğer bir katılımcı da *“kadın eğitilmeli ve eğitmelidir. Eğitim hayatında başrolde olmalıdır.”* (G6, evli, doktora, 1989 doğumlu) şeklinde ifade kullanarak yine kadınların eğitim alanlarında varlığının mecburiyetine dikkat çekmektedir ve kadınların eğitim görmesinin önemli olduğunu, kadınların eğitim görmesi ile kadınların değerinin artacağına olan inancı da diğer ifadelerinden anlaşılmaktadır:

“... Ülkemizde kadınlar hep değerliydi belki ama eğitime daha yeni katıldıklarını düşünüyorum, kız çocukları okutuldukça ve kadını sadece anne olarak değil eğitimci olarak da düşündükçe bu oranlar değişecektir.” (G6, evli, doktora, 1989 doğumlu)

Görüşmeye katılan kadın araştırma görevlilerinin hepsi de kadınların eğitim içinde yer almaları gerektiğini düşündükleri gibi bilimin ve akademisyenlik mesleğinin, kadınlar için, kesinlikle uygun olduğunu düşünmektedirler. Bilimin, sadece bir erkek mesleği olarak görmemek gerektiğini, önemli olanın kişinin sevdiği işi yapması, potansiyeline, kabiliyetine, yeteneğine göre meslek edinmesi, üretim sağlayabilmesi gerektiğini de söz konusu sorudan çıkan bir diğer bulgudur:

“Herkesin potansiyeli çok farklı. Dolayısıyla yaşamdan neler alacağı ve ona neler katabileceği de farklılaşıyor. Bu meseleye de öyle bakmak lazım. Önemli olan herkesin

hak ettiği yerde olması ve sevdiği işi yapabilmesi. Yoksa hiçbir meslek hiçbir koşulda, bir cinsiyetin, bir kimliğin veya sınıfın tekelinde zaten değildir.” (G5, bekar, doktora, 1986 doğumlu)

“Her kimlikten insanın yapabileceği bir şeydir, bilim. Fakat “beyaz erkek” ırkı dışındaki kimlikler yok sayılmaya çalışılıyor. Örneğin birçok söyleşi programları yapılıyor. Kadın bilimciler o söyleşilere davet edilmiyorlar. İlk filozoflara, düşünürlere baktığımızda hep erkek. Kadınların isimleri hep örtük. Bu da kadınların bilim insanı olarak mücadelelerinin zorlu olduğunu gösteriyor. Ama imkânsız değil.” (G7, evli, doktora, 1984 doğumlu)

“... Hem kariyer anlamında hem de entelektüel birikim anlamında, çalıştıkça kendini geliştirebildiğin çok az meslek var. Akademisyenlik de bunlardan biri. Okuyorsun, çalışyorsun, üretiyorsun ve aktarıyorsun... Tertemiz bir iş... Neden kadınlar için uygun olmasın ki?” (G4, bekâr, doktora, 1987 doğumlu)

Kadınların akademik alanda yükselme oranlarına dair görüşleri de iyimserdir. Sadece kadının, eğitim alanına ve akademisyenlik mesleğine, yeni katılım sağladıkları için oranların düşük olduğu ve araştırma görevlilerinin sayılarının yüksekliğinin olumlu bir şey olduğu; zamanla bu oranların değiştireceğini belirten ifadeler kullanmaktadırlar. Katılımcılar, yükselmede kadınların yok sayıldığını, cinsiyet eşitsizliğinin var olduğunu, ancak sayısal eşitlikle bunun zamanla kapanacağını, eşitsizliğin kırılacağına inanmaktadırlar:

“İyimser düşünmeye çalışarak ileriki dönemlerde eşit olacağına inanıyorum. Sonuçta araştırma görevlilerinin %50si kadın ise geleceğin profesörlerinin de %50si neden kadın olmasın? Toplumsal algıda değişmeler az da olsa var değişecek, değiştireceğiz.” (G3, evli, doktora, 1988 doğumlu)

“Yeni nesil kadın akademisyenler akademiye girdikçe bu tablo hiyerarşinin yukarısına doğru daha bir eşit dağılım gösterecektir.” (G2, evli, doktora, 1991 doğumlu)

Diğer taraftan bilimin ve akademisyenlik mesleğinin, kendi içerisinde, cinsiyetçi bir yapının olduğunu, vurgulayan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcılar, yapılan araştırmalarda de-

neklerin erkek olması, kadınların düşüncelerinin bilimsel olarak değerdendirilmemesi gibi bilimin cinsiyetçi yapısı ile de mücadele etmek gerektiğini düşünmektedirler:

“... Fakat daha çok erkeklerin bilimde uğraşması, bilimin onların perspektifinden inşa edilmesini sağlamış olabilir. Örneğin deneklerin regl dönemlerinden dolayı kadınların oluşturmadığı bir araştırma ne kadar güvenilirdir, geçerlidir veya kimin bilgisidir, kimin perspektifidir. Böyle konularda sorgulayıcı yaklaşmak gerekiyor. Pratikte baktığımızda ise gerek akademide gerek evde bir akademisyen olarak kadınların düşüncelerini paylaşması ve eleştirel ifadeler kullanması ‘dırdır, lakırdı, temelsiz, empatiye dayalı, bilimsel olmayan’ vs. yaftalanıp ötekileştirilebiliyor.” (G2, evli, doktora, 1991 doğumlu)

Bir önceki tema altında tartışıldığı üzere kadın araştırma görevlilerinin çoğu, patriyarka ve kapitalizm ilişkiselliği ile örölmüş *çifte ezilme pratiğini* deneyimlemek durumunda kalmalarına rağmen kadınların eğitim, bilim ve akademik alanlarda var olmaları gerektiğini ve bunun için mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Aynı zamanda kadınların akademik alan içerisinde varoluşlarıyla birlikte unvanlar açısından kadın erkek dağılımının dengesizliğinin zamanla değişim göstereceğine inanmaktadırlar. Kadın araştırma görevlilerinin akademik alandaki cinsiyetçi yapılanmaya yönelik ve kadınların akademideki konum alışları ile ilgili bilinçlilik ve farkındalık taşınması ve bunu önemsemeleri, akademinin cinsiyetçi yapısının zamanla aşınacağına ve akademinin cinsiyetçi yapısında kırılmaların olacağına dair fikir vermektedir.

4.4 Direniş Biçimleri

Kadın akademisyenlerin tahakküm ve ezilme biçimlerine karşı takındıkları en genel direniş biçimi, bireysel davranış biçimleriyle, iktidarın altını oymaya çalışmalarıdır. Kadın akademisyenler çalışmalarına odaklanarak akademik alanı bir mücadele alanı yerine *bilimsel üretim alanı* olarak yeniden kurmaya çalıştıklarını belirtmektedirler:

“Kendime akademik hedefler belirledim. Şu kadar zamanda şu kadar makale, bildiri vs. diye. Üretkenliğe zorladıkça işimle bağım kuvvetli oluyor. En temel stratejim üretkenliği daima canlı tutmak. Bildiriler sundukça da geri bildirim oldukça teşvik edici oluyor ve üretkenlik sarmalı oluşturmuş oluyorum. Olumlu olumsuz her türlü katkı üretkenliği ateşliyor.” (G2, evli, doktora, 1991 doğumlu)

“İşe gittiğimde mümkün olduğunca yalnızca işle ilgilenmeye çalışıp başka şeylerle ilgilenmiyorum hatta sosyalleşemiyorum. Kısa zamanı iyi değerlendirmem gerek düşünce-sindeyim.” (G3, evli, doktora, 1988 doğumlu)

Direnış ve strateji geliştiren bir akademisyen ise şunları söylemektedir:

“Bizde farklı farklı strateji denediler, asistanı asistana kırdırmaca (kahkaha) sonra ne oldu bir araya geldik asistanlarla ve bu böyle olmaz dedik. Herkes kendi alanına odaklandı. Mesela hocalardan biri asistanlar için ‘... bunlar kapılarını kapatıp kitap okuyor’, dedi. Bu cümleye uzun süre güldük. Kapıyı kapatıp ne yapacaktık ki? Sonra birde kadın asistan olarak bölümün temizliğı, ikram sunumu, hocaya kahve getirmesi, ödev okuması vs gündeme geldi...Direndik tabi ki.” (G1, evli, doktora, 1985 doğumlu)

Bir diğeri araştırma görevlisi de birlikte hareket etmenin gerekliliğinden bahsetmektedir:

“Burada asistanlar olarak birlikte durmamız gerekiyor, yani bazı asistanlarla aramız iyi olmayabilir ancak asistanlar olarak birlikte hareket etmeli ve birlikte durmak gerekiyor. Ortak bir yerde duruyoruz bu da iyi bir şey.” (G4, bekar, doktora, 1987 doğumlu)

Bu ifadeler araştırma görevlilerinin strateji üretmek, ilişki kurmak, direnç göstermek gibi formülasyonlar ürettiğini göstermekle birlikte, kendilerini daha çok bilimsel üretim ile ortaya koymaya çalıştıklarını göstermektedir. Akademik alandaki rekabetçiliğe, bireyselliğe, farklı konum alışlara rağmen ortak bir mücadele alanı geliştirmek gerektiğı görüşmeciler arasında önemslenmektedir. Ayrıca kadın deneyimleri teması altında tartıştığımız gibi, tacizin akademik alanda da görümlerinin mevcut olması ve kadın akademisyenlerin pozisyonlarından dolayı sessiz kalma ihtimalleri olmasına rağmen kadınlık halleri ve akademi ilişkisinin farklı bir boyuta taşınması gerektiğine inanan az sayıda kadın akademisyen, deneyimlerini birbirleriyle paylaşarak tacizle nasıl mücadele edebilecekleri konusunda dayanışma halindedirler.

“Bir gün demek ki yorgun olmadığım bir gün, iyi giyinmişim, danışmanım koridordaydı bana bakarak ‘e çok güzel olmuşsun sennn’ diye yüksek sesle sevincini benimle paylaştı. . . Demek ki iyi giyinmeli ve güzel olmalıyım dedim. (gülüyor). . . Arkadaşlarla bu konuyu konuşuyoruz, bazı hocaları. . . Özellikle böyle davranışları olan hocaları deşifre etmemiz gerektiğini düşünüyoruz. . .” (G1, evli, doktora, 1985 doğumlu)

Bir araya gelip dayanışma halinde olan kadınların, faili ‘deşifre’ etme düşünceleri bir direniş imkânın doğma ve akademide çatlaklar oluşturma ihtimalini de göstermektedir ve akademinin neo-liberal kapitalist ve cinsiyetçi yapısına karşın, araştırma görevlilerin, direnç göstermeleri ve akademik alanda çatlaklar veya gedikler oluşturmaya başlamaları, araştırmamızın en önemli bulgusunu oluşturmaktadır.

5. Sonuç

Dokuz katılımcı ile akademide kadın olmanın ‘dışarıdan ve niceliksel olarak’ değerlendirilmesinin ‘içeriden ve niteliksel’ olarak eleştirisi olarak gerçekleştirilen çalışmada, elde edilen ilk veri günümüzde akademisyenliğin, neo-liberal kapitalizme uygun bir yapılaşma içerisinde olduğudur. Bu duruma ‘kadın olma’ hali eklenince de ortaya çoklu bir ezilme biçimi ortaya çıkmaktadır. Özellikle 50d’li araştırma görevlileri güvencesiz çalışmanın endişesini yaşamaktadırlar. Bu güvencesiz duruma karşı görüşülen kadınların hiçbirisi bir sendikaya üye değildir. Güvencesiz ve sendikasız çalışan kadınlar, cinsiyetçi tutum ve davranışlarla da karşılaşmaktadırlar. Böylece kadının emeği, önemsizleştirilmeye ve belirli alanlarla sınırlandırılmaya çalışılmakta (alana değil laboratuvara, araştırmaya değil sınıfa odaklandırılmak vb) kadınlar sevecen, paylaşımcı, anaç olmaya zorlanmakta, kimi zamanda taciz vakaları ile karşılaşmaktadırlar. Bununla beraber, bölüm işlerini yapma, kutlamaları organize etme, öğrencileri avutma, sınav kâğıdı okuma gibi farklı tipteki işleri yapması beklenen kadın akademisyenlerin bazıları bir araya gelip ‘iktidara karşı strateji geliştirmekte’ ve tahakküm karşısında örgütlenebilmektedir. Kişisel farklılıklar ve farklı kadro tipi gibi nedenlerle bir araya gelemeyen kadın akademisyenler ise bireysel davranmayı tercih ederek bilimsel alanı içerden dönüştürmeye çalışmaktadır. Neo-liberalizmin dayattığı rekabet anlayışını eril düzene karşı kullanarak kadınlar için *özgürleştirici bir deneyim*’e dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Eril kapitalist sömürünün hâkim olduğu akademik alan içerisinde kadın araştırma görevlilerinin örgütlenmesi ve bilimsel alanı içeriden dönüştürme çabası, emek sömürü ilişkisi arasında yarıklar ve çatlaklar oluşturma açısından umut verici bir durumdur. Elbette bu tek başına yeterli değildir, ek olarak, kamu refahını sağlamaya yönelik birtakım önlemlerin de alınması kurumsal alanlarda cinsiyetçi ideolojileri ve sömürü ilişkilerini daha da zayıflatacağını düşündürmektedir. Öte taraftan ev eksenli işler ve annelik söz konusu olduğunda kadınlar, kimi zaman akademik çalışmalar ile çocukları arasında çift yönlü vicdan muhasebesi yapmak ve dahası *katmanlaşmış cam tavanlarla* karşılaşmak; kariyerlerindeki ilerlemenin duraksamasıyla yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Aile içerisinde duygusal faktörlerin varlığı,

ataerkilliği karşı tavr alma noktasında direnç oluşturmaktadır. Ayrıca *katmanlaşmış cam tavanları* aşmak için kadın araştırma görevlilerinin bazıları, ev içi sorumlulukları, yine ‘başka’ bir kadına devrederek, kendilerine *bilimsel zaman aralıkları* yaratmaya çalışmaktadır. Sonuç olarak, kapitalizm ve patriarkanın (ataerkilliğin) ilişkiselliği çerçevesinde kadın araştırma görevlileri hem evde hem de akademik alanlarda da sömürölerek *çifte ezilme pratiğine* maruz kalmaktadırlar. Her ne kadar alan içerisinde çatlaklar oluşturma girişimleri umut vaat edici olsa da kadının özgürleşmesi veya kurtuluşu için çoklu oluşumlar veya pratikler gereklidir. Bu nedenle hem ailedeki dirençli patriarkal örüntülerin ve ilişkilerin içeriden çözölmesi hem de akademideki cinsiyetçi yapıyla aynı anda mücadele için ortak düşünme, eyleme biçiminin şekil verdiği bir mücadele hattı ve tüm bunların üzerinde yükseleceği hukuki ve ekonomik dayanağa sahip kurumsal destek gerekmektedir.

Kaynaklar

- Acar, F. (1998). Türkiye üniversitelerinde kadın öğretim üyeleri. In A. B. Hacımiraçoğlu (Ed.), *75 yılda kadınlar ve erkekler* (p. 313-321). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Acar Savran, G. (2013). *Beden emek tarih*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Adak, N. (2018). Akademide kadınlar: Yükseköğrenime giriş ve kariyerde ilerleme. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(1), 23-38.
- Aldırılmaz, Y. (2020). *Türkiye’de akademide cinsiyet eşit(siz)liği raporu*. Retrieved 2020-08-30, from https://www.researchgate.net/publication/342511353-Turkiye%27de-Akademide-Cinsiyet-Esitsizligi-Raporu_2020-Gender-Inequality-Report-at-the-Academy-in-Turkey-2020
- Ayan, S., & Şahbudak, E. (2012). Üniversitelerde asistanlara yönelik psikolojik taciz: Gazi, Kocaeli ve Cumhuriyet Üniversitesi örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 297-310.
- Barreto, M., Ryan, M., & Schmitt, M. (2009). *The glass ceiling in the 21st century: Understanding barriers to gender equality*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Barrett, M. (1995). *Günümüzde kadına yönelik baskı: Marksist feminist çözümlemelerde sorunlar*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Belkıs, Ö. (2016). Anneliğin akademik kariyer gelişimine etkileri üzerine nitel bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 250-263.
- Berktaş, F. (2012). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bora, A. (2010). *Kadınların sınıfı: Ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delphy, C. (2012). Baş düşman. In G. S. Acar & N. Tura (Eds.), *Kadının görünmeyen emeği*

- (p. 89-115). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ecevit, Y. (2008). İşgücüne katılım ve istihdam. In K. İstanbul: Tüsiad (Ed.), *Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Sorunlar, öncelikler ve çözüm önerileri* (p. 113-199). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ehtiyar, R., Solmaz, C., & Üst Can, Ç. (2019). Kadın akademisyen” olmak: Turizm alanındaki kadın akademisyenlere yönelik bir metafor çalışması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(2), 296-318.
- Eldemir, P. (2020). *Akademideki sorunlar vi, uni-versus.org*. Retrieved from <https://uni-versus.org/2020/05/10/pinar-eldemir-yazdi-omzuma-bacagima-bir-keresinde-de-kalcama-dokunmustu-kimse-yokken-akademideki-sorunlar-vi/>
- Elliott, J., & Smith, R. (2004). Race, gender, and workplace power. *American Sociological Review*, 69, 365-386.
- Ergöl, Ş., Koç, G., Eroğlu, K., & Taşkın, L. (2012). Türkiye’de kadın araştırma görevlilerinin ev ve iş yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2.
- Günlük Şenesen, G. (2012). Üniversite üst yönetiminde kadınların konumu: Türkiye’de 1990’lardan 2000’lere ne değişti? In A. M. G. Toksöz (Ed.), *Geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Goff, J. (2006). *Ortaçağ’da entelektüeller* (M. A. Kılıçbay, Trans.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hartmann, H. (2012). Marksizmle feminizmin mutsuz evliliği. In G. Acar Savran and N Tura (Ed.), *Kadının görünmeyen emeği* (p. 157-199). İstanbul: Yordam Kitap.
- Hochschild, A., & Machung, A. (2003). *The second shift*. United States of America: Penguin Books.
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları Yayınları.
- Keller, E. (2007). *Toplumsal cinsiyet ve bilim* (F. Aydar, Trans.). İstanbul: İstanbul: Metis.
- Köker, E. (1988). *Türkiye’de kadın, eğitim ve siyaset: Yükseköğrenim kurumlarında kadının durumu üzerine inceleme*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Mies, M. (2014). Cinsiyete dayalı iş bölümünün toplumsal kökenleri. In B. Akyıl (Ed.), *Son sömürge: Kadınlar* (p. 101-138). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbilgin, M., & Healy, G. (2004). The gendered nature of career development of university professors: The case of Turkey. *Journal of Vocational Behavior*, 64(2), 358 - 371.
- Özbudun, S. (2007). Kadınların ‘vaadedilmiş topraklar’ı: Üniversiteler. In S. Özbudun, C. Sarı, & T. Demirer (Eds.), *Küreselleşme, kadın ve yeni ataerki* (p. 179-188). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Öztan, E., & Doğan, S. (2015). Akademinin cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi örneği üzerinden üniversite ve toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 3, 191-212.

- Poyraz, B. (2013). Akademi kadınların cenneti mi? *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4.
- Sancar, S. (1992). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şentürk, B. (2015). Çokuz ama yokuz: Türkiye'deki akademisyen kadınlar üzerine bir analiz. *Vira Verita E Dergi*, 2, 2149-3081.
- Thomsen, V. (2014). Kadın emeğinin geleceği ve kadına yönelik şiddet. In B. Akyıl (Ed.), *Son sömürge: Kadınlar* (p. 177-199). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thorne, B., & Hochschild, A. (1997). Feeling at home at work: Life in academic departments. *Qualitative Sociology*, 20(4), 517-520.
- Tuncer, S. (2019). Cinsiyetlendirilmiş bir kurum olarak akademi: Türkiye'de akademinin cinsiyet kültürüne bakmak. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 22(2), 173-208.
- U.S. Glass Ceiling Commission. (1995). *Good for business: Making full use of the nation's human capital*. Retrieved 1995-01-03, from https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/key_workplace/116/
- Walby, S. (2016). *Patriyarka kuramı* (H. Osmanağaoğlu, Trans.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Williams, J. (2004). Hitting the maternal wall-before they reach a "glass ceiling" in their careers, women faculty may hit a "maternal wall". *Academe Bulletin of the American Association of University Professors*. Retrieved from http://repository.uchastings.edu/faculty_scholarship/1202
- Williams, J. (2005). The glass ceiling and the maternal wall in academia. *New Directions For Higher Education*, 130, 91-105.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yönden Pehlivan, E. (2016). *Kamu emek sürecinin kapitalist meta üretim niteliği kazanması: Akademik emek süreci örneği*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.